

Inleiding

Van de Cyriel Verschaevestraat over de Leopold II-laan tot het Delwaidedok: dat straatnamen zelfs in 2019 voer voor maatschappelijk debat vormen, bewijzen die drie voorbeelden. Net zoals bij de oprichting van een monument schuilt achter de keuze voor een straatnaam een politiek, historisch of sociaal geladen boodschap. In die optiek is de keuze voor een nieuwe straatbenaming natuurlijk een gewichtige zaak: ze vormt een manier om je als stad naar bewoners en buitenwereld toe te profileren en je een zelfgekozen identiteit aan te meten – straatnaamkeuze is immers gemeentelijke materie. In mijn masterscriptie focus ik op straatnamen in Roeselare die betrekking hebben op de Eerste Wereldoorlog. Vier jaar lang werd die West-Vlaamse stad door de Duitsers bezet als garnizoensplaats. Uiteraard vonden in dat tijdsbestek heel wat voorvallen plaats die op inwoners een diepe indruk nalieten of hun verdere levens drastisch bepaalden – te beginnen bij de Duitse inval op 19 oktober 1914 die in de volksmond al snel als ‘Schuwe Maandag’ geboekstaafd werd.

Reeds sporadisch tijdens de oorlog, maar hoofdzakelijk erna kwam overal in Vlaanderen, Brussel en Wallonië de zgn. ‘monumentenboom van het interbellum’ op gang. In de brede verzameling herinneringstekens vormen straatnamen de meest omvangrijke en duurzame praktijk inzake toe-eigening van de openbare ruimte. Ook in Roeselare merken we na WO I een explosie aan naamsveranderingen of -introductions in het straatbeeld op. Dat deed vragen rijzen over de manier waarop de gemeentelijke overheid het specifieke oorlogsverleden van de stad en haar inwoners in straatnamen had proberen uitdrukken. Wat moest hierbij het liefst vergeten en wat blijvend bewaard worden in de collectieve herinnering? Op die hoofdvraag sloten naadloos drie deelvragen aan: 1) Welke straatnamen gelinkt aan WO I treffen we vandaag in Roeselare aan? 2) Hoe trachtte(n) het stadsbestuur, en eventuele belangenorganisaties of adviescomités, de stad aan de hand van die WO I-straten te profileren? 3) Wat blijft anno 2019 over van de reminiscentie over de gebeurtenissen tijdens WO I waar de behandelde straatnamen naar verwijzen – wat is m.a.w. de sociale impact van die straatnamen op de buurt of is die afwezig?

Die probleemstelling benaderde ik vanuit een *microhistory*-perspectief. Naar analogie met de verschillende deelvragen splitste ik mijn onderzoek in drie grote delen op. Het eerste deel – de inventaris van WO I-straten – berust op een combinatie van empirisch en bronnenonderzoek (gebaseerd op notulen van de gemeenteraad, beraadslagingen van het college van burgemeester en schepenen, stadsverslagen en straatnaamdossiers). Dat leverde meestal de motivering vanwege de gemeentelijke actoren op om tot de toekenning van een bepaalde straatnaam over te gaan. Het derde onderdeel van mijn onderzoek bestaat uit mondelinge enquêtes die ik bij bewoners van enkele WO I-straten afnam om na te gaan in hoeverre men vandaag nog op de hoogte is van de betekenis van die straatnamen.

Status quaestionis

In het onderzoek naar *lieux de mémoire* gaat de belangstelling bijna uitsluitend naar monumenten en gedenktekens terwijl veel conclusies die voor die clusters opgaan in feite ook op straatnamen toepasbaar zijn. Naar straatnamen als dragers van collectieve herinnering werd, zowel in Vlaanderen, België als Europa, slechts sporadisch onderzoek verricht. Belangrijke uitzonderingen hierop vormen waardevolle studies naar de symbolische functie van materiële dragers van herinnering door Art¹, Beyen², Claisse³, Gillis⁴, Jacobs⁵, Kesteloot⁶, Laqueur⁷, Styren⁸, Tixhon⁹, Tixhon & Van Ypersele¹⁰, Van Ypersele, Debruyne & Kesteloot¹¹ en Winter¹². Het merendeel van die studies zetten zich echter niet uiteen met toponymische veranderingen ter herinnering aan WO I, maar leveren via behandeling van herdenkingspraktijken rond WO II of de Vlaamse Beweging inzichten die ik in mijn eigen onderzoek kon meenemen. Buiten kijf staat alvast dat de historicus die *lieux de mémoire* bestudeert, niet zozeer moet onderzoeken wat herinnerd wordt, als wel de constructie en de toepassing ervan in het geheugen, de dynamiek van de betekenissen.

De Eerste Wereldoorlog in het straatbeeld te Roeselare

Op 1 januari 2019 stond de teller van het aantal straten in Roeselare op 721. 40 straatbenamingen verwijzen inhoudelijk naar WO I. In de inventaris met WO I-stratenaamen ging ik dieper op hun betekenis en herkomst in. Tevens onderzocht ik of en met welke frequentie elke WO I-stratenaam in Roeselare elders in Vlaanderen voorkomt, waarvoor ik gebruik maakte van het CRAB (Centraal Referentieadressenbestand). Een bijzondere status bekleedt de Bataviawijk: een sociale arbeiderswijk die tijdens het interbellum opgericht werd om aan de grote woningnood tegemoet te komen en tegelijk fungeerde als wederopbouwexperiment (eerste tuinstad van België). Het stadsbestuur koos er in de jaren 1920 voor om de straten in die wijk naar Oost-Vlaamse en Antwerpse gemeenten te vernoemen waar Roeselaarse vluchtelingen tijdens de oorlog opvang hadden genoten (bv. *Baasrode-* en *Wetterenstraat*). De Bataviawijk vormt een casestudy waarmee ik aantoon dat de lokale overheid Roeselare tijdens het interbellum als exemplarisch ‘toonbeeld van wederopbouw’ wilde profileren. Mondelinge enquêtes, in 2019 afgenomen bij bewoners van de Bataviawijk, bewijzen echter dat de dynamiek van de betekenissen aan verandering onderhevig is geweest: slechts een handvol inwoners weet waar zijn straatnaam nog specifiek naar verwijst.

De casus ‘Bataviawijk’ behelst één fenomeen dat typerend en uniek was voor de omgang van lokale beleidsmakers met de oorlogsgeschiedenis van de stad: de focus op de wederopbouw van het verwoeste land. Een tweede casus die ik in de diepte uitwerkte, is die van ‘Schuwe Maandag’. Enkele straatnamen die naar de Duitse inval in oktober 1914 verwijzen (*Schuwe Maandagstraat*, *Ferdinand Le Hettdreef* en *Maria Yssersstraat*) komen uitsluitend in Roeselare voor en het lijkt er sterk op dat het stadsbestuur de stad aan de hand van dat topic in het herdenkingslandschap trachtte en nog steeds tracht te profileren. Vanaf de jaren 1980 merken we dat de herinnering aan Schuwe Maandag nieuwe stimulansen kreeg. Dat heeft enerzijds te maken met de 70-jarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog en anderzijds met een verschuiving in de historische belangstelling: van de focus op grote gebeurtenissen en grote staatsmannen naar de leefwereld van de eenvoudige burger en soldaat. Die *shift* kwam ook in de straatnaamgeving tot uiting. In de jaren 80 werd een *Schuwe Maandag-wandelpad* geopend en werden de herdenkingsplechtigheden nabij de gelijknamige kapel nieuw leven ingeblazen. 30 jaar lang hadden die niet plaatsgevonden: de terug opgepikte plechtigheid nabij de Schuwe Maandagkapel is dus exemplarisch voor dat hernieuwde geschiedbesef dat zich vanaf de jaren 80 manifesteert.

Ook naar aanleiding van de eeuwherdenking van WO I verschijnen in de jaren 2000 weer regelmatig krantenberichten omtrent die gebeurtenis. De toekenning van een straatnaam met betrekking tot Schuwe Maandag in het jaar 2011 is dan ook niet toevallig. Een belangrijke vaststelling is dat de Schuwe Maandagkapel en de erbij horende jaarlijkse plechtigheid voor veel respondenten de beslissende

factor vormde tussen iets en niets weten over die gebeurtenis. Ook al is het inhoudelijke belang van monumenten en gedenktekens de laatste decennia sterk afgenomen; dat kapelletje vormt niettemin een ankerpunt waarop de respondenten zich konden vastpinnen. Na analyse van de mondelinge enquêtes stelde ik opnieuw vast dat een kloof bestaat tussen de motieven van het stadsbestuur enerzijds en de kennis over en sociale impact van die zgn. plaatsen van herinnering anderzijds. De meeste respondenten konden wel de link leggen tussen Schuwe Maandag en “de oorlog”, maar over welke oorlog het dan precies ging, was veelal een ander vraagstuk.

In het kader van de ‘Schuwe Maandag’ casus ging ik tot de totstandkoming van de *Ferdinand Le Hétetdreef* na. Na studie van correspondentie bleek snel dat de heldenstatus van deze eenvoudige soldaat toegeschreven moet worden aan de politieke belangen van het liberaal-katholieke schepencollege uit de jaren 1920, en dan in het bijzonder van enkele Fransgezinde liberalen die het feestcomiteit voorzaten. De offerdaden van Le Hétet werden verzonnen of serieus aangedikt, met als doel aan die soldaat een mythische heldenstatus te verlenen en verder om de band met Frankrijk te bezegelen. Wat herinnerd moet en wat vergeten, ligt werkelijk vaak in de handen van enkele individuen die er een *hidden agenda* op nahouden. Schuwe Maandag, Roeselare als martelaarsstad (*ville martyre*), de nauwe band met het Franse leger bij het begin en einde van WO I, Roeselare als handels- en nijverheidsstad zouden in de herinnering (moeten) blijven, terwijl Roeselare als Duitse garnizoensstad snel vergeten mocht worden – wegens niet goed passen in het discours van de slachtofferrol.

Conclusie

Uit de bespreking van 40 straatnamen die om uiteenlopende redenen verband houden met WO I, de analyse van twee cases en de resultaten van 46 mondelinge enquêtes, kunnen we enkele tendenzen vaststellen. Ten eerste merken we dat de locatie van de WO I-straten in Roeselare niet toevallig gekozen is. Tijdens de Duitse inval op Schuwe Maandag, maar ook tijdens de oorlog (omwille van het goederenstation en Duitse munitiedepot dat er gelegen was) kreeg vooral de oostelijke kant van de stad het zwaar te verduren. Enkele nieuwe woonwijken werden na de oorlog in dat deel van de stad – met oorlogspuin – (herop)gebouwd en hun straatnamen verwijzen dan ook naar WO I. De bevrijding in oktober 1918 vond daarentegen plaats vanuit het westen – het hoeft dan ook niet te verwonderen dat in het westen van de stad enkele straten herinneren aan die bevrijding.

Ten tweede ontwaren we enkele temporele patronen: een eerste lading WO I-straten werd geïntroduceerd vlak na de oorlog, tijdens de jaren 20 en het begin van de jaren 30. Net zoals de monumentenboom van het interbellum kunnen we hier spreken van een WO I-stratenaamboom tijdens de heropbouw. Dan blijft het een tijdje stil waarna we vervolgens een nieuwe golf van WO I-straten constateren vanaf de jaren 80-90 tot op vandaag. Die tendenzen zijn niet enkel op straatnamen van toepassing, maar ook op de introductie van monumenten: enerzijds is die hernieuwde interesse toe te schrijven aan herdenkingspraktijken naar aanleiding van ‘verjaardagen’ en ‘jubilea’ van bepaalde episodes uit de oorlog; anderzijds zijn de politieke, religieuze en sociale spanningen die met de oprichting van monumenten gepaard konden gaan op het einde van de 20ste eeuw grotendeels weggeëbd. De opkomst van *local history* en *history from below* en de *shift* in de historiografie deden ook bij het gewone publiek en de stadsbesturen hernieuwde belangstelling ontstaan voor de Eerste Wereldoorlog. De wens om straten naar facetten van WO I te vernoemen tijdens het afgelopen decennium werd nog eens versterkt door de eeuwherdenking waar je in West-Vlaanderen zeker niet omheen kon.

Een derde evolutie is waarneembaar betreffende de inhoud van de straatnamen: de eerste golf WO I-straten verwees naar de vluchtelingengemeenten, de wederopbouw, de hoopvolle toekomst na het einde van de oorlog. Enkele straatnamen die dateren uit het midden van de 20ste eeuw refereren aan grote namen van geromantiseerde figuren uit de Frontbeweging enerzijds en de koning-soldaat anderzijds. Kortom: tijdens de jaren 50-60 hadden de gekozen straatnamen vaak een politiek tintje. De laatste grote golf, vanaf de jaren 80 tot vandaag, verlegt de focus van ‘grote mannen’ naar de kleine, gewone burgers en soldaten die een duidelijke link met Roeselare in kwestie hebben en zo symbool staan voor het leed van de volledige gemeenschap. Ook enkele bekendere lokale figuren die zich verdienstelijk hadden gemaakt tijdens de oorlog, kregen de laatste jaren een straatnaam.

Deze tendenzen – die sterke parallellen met de evoluties aangaande oorlogsgedenktekens vertonen – zijn niet enkel op de casus Roeselare van toepassing. In de inventaris maakte ik af en toe zisprongetjes naar andere gemeenten waaruit bleek dat de twee grote temporele golven en de drie evoluerende golven op vlak van inhoud, ook in andere Vlaamse gemeenten voorkomen. Om tot betrouwbare conclusies te komen, is diepgaander comparatief onderzoek echter vereist. Wel staat vast dat de provincie West-Vlaanderen de spits afbijt wat WO I-stratenaamen betreft. Die vormen een verzameling *lieux de mémoire* die symbool kan staan voor de periode van zware beproeving die ze doorstond. Het was ook interessant geweest om de casus Roeselare – met een katholiek-liberaal, gedeeltelijk Fransgezind stadsbestuur – inzake straatnaamgeving te vergelijken met een gemeente waar socialistische het voor het zeggen hadden.

Als overkoepelend besluit kunnen we stellen dat de gewone burger inderdaad niet wakker ligt van de betekenis van straatnamen, ook niet als ze een zekere politieke of historische geladenheid in zich dragen. Het is op het stadhuis dat men daar wél intens mee bezig is, dat nu en dan spanningen ontstaan over de te kiezen straatnaam. Maar zoals Van Goethem het verwoordt: “*Het is niet omdat Jan Modaal er niet van wakker ligt, dat het onbelangrijk is.*”¹³

Bibliografische verwijzingen

- ¹ Jan Art, "Het historisch monument: een bepaalde manier van omgaan met het verleden," in *Duurzamer dan graniet. Over monumenten en Vlaamse beweging*, ed. Frank Seberechts (Tielt: Lannoo, 2003).
- ² Marnix Beyen, "Alleen nog maar een straatnaam? Verzetshelden in de Wilselse herinneringspolitiek," *Tijd-Schrift* 2, nr. 1 (2012): 22-35.
- ³ Stéphanie Claisse, *Du Soldat Inconnu aux monuments commémoratifs belges de la Guerre 14-18* (Brussel: Académie Royale des Sciences, 2013).
- ⁴ John R. Gillis, *Commemorations. The Politics of National Identity* (Princeton: Princeton University Press, 1994).
- ⁵ Mariette Jacobs, *Zij, die vielen als helden...* (Brugge, 1995).
- ⁶ Chantal Kesteloot, "Toponymie et mémoire de la Seconde Guerre mondiale. Les noms de rues à Bruxelles," *Revue Belge d'Histoire Contemporaine* XLII (2012): 108-137.
- ⁷ Thomas Laqueur, "Memory and naming in the Great War," in *Commemorations. The Politics of National Identity*, ed. John Gillis (Princeton: Princeton University Press, 1994), 150-167.
- ⁸ Andreas Stynen, *Een geheugen in fragmenten. Heilige plaatsen van de Vlaamse beweging* (Tielt: Lannoo, 2005).
- ⁹ Axel Tixhon, "Introduction à l'étude des monuments aux morts de la Grande Guerre," in *L'histoire au prisme de l'image, tome 1, L'historien et l'image fixe*, ed. Jean-Louis Jadouille (Louvain-la-Neuve, 2002), 157-171.
- ¹⁰ Axel Tixhon & Laurence Van Ypersele, "Du sang et des pierres. Les monuments de la guerre 1914-1918 en Wallonie," *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* 7 (2000): 86-128.
- ¹¹ Laurence Van Ypersele, Emmanuel Debruyne & Chantal Kesteloot, *Brussel, de oorlog herdacht (1914-2014)* (Brussel: Renaissance du livre, 2019).
- ¹² Jay Winter, *Sites of memory, sites of mourning. The Great War in European cultural history* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).
- ¹³ Dietert Bernaers, "Compleet de weg kwijt of niets aan de hand?," *Het Laatste Nieuws*, 16.02.2019.